

умуман (84,6%) махсулотлар қорақалпоқ хунармандчилиги анъаналари асосида қандай тайёрланишини билишади, индивидуал операциялар, ишлаш технологияси ва усулларини кўрган, аммо улар муайян кўникма ва кўникмаларга эга эмас. Бундай махсулотларни ишлаб чиқариш ўқувчилар 77,8 фоизи анъанавий қорақалпоқ амалий санъати ҳақидаги назарий билимларни ўзлаштириш ва тўлдиришга хизмат қилади. Махсулот тайёрлаш технологияси қайта тикланиши жараёнида ёшларда касб-хунарга бўлган ижобий муносабат мустаҳкам-ланади, ақлий, руҳий ва жисмоний қувват ривожланади.

Адабиётлар

1. Кузиев М.А. Педагогические условия организации трудового воспитания школьников на основе прогрессивных идей и положений научной и народной педагогики: На материале общеобразовательных школ Республики Таджикистан: дис. ... канд. пед. наук – М.: 2002. –С.174.
2. Есбергенова Т.Х. Трудовое воспитание детей у каракалпаков (конец XIX- начало XX вв.) : Автореф. дис. ... канд. ист. наук – Нукус: 1999. –С. 27.
3. Каракалпакская народная педагогика о возрастных особенностях молодежи. // Народная педагогика сб. научных докладов II международного симпозиума Зараутсай-98. Ташкент: “Университет” 1998. - 0,2 п.л. (в соавторстве, на узб. яз.).
4. Народная педагогика о трудовом воспитании молодежи. // Халк таълими. –Ташкент:, 1997. № 4.-0,4 п.л. (в соавторстве, на узб. яз.).
5. Халықтың жасларға өлшем бирліклерин үйретиў дәстүрлері. // «Педагогика хәм психология илимининң раўажланыўында инновациялық технологиялардың роли хәм әҳмийети» атамасындағы Республикалық илимий- әмелий конференция материаллары. –Нөкис: НМПИ. 2019, 35-36-б.

Мақолада қорақалпоқларнинг анъанавий меҳнат таълимининг асосий тамойиллари, халқ анъаналарида меҳнат таълим анъаналари ва урф-одатларининг ўрни, ўспиринларнинг меҳнат кўникмаларини шакллантириш воситаси сифатида қорақалпоқ халқ хунармандчилиги ва хунармандчилиги анъаналарининг педагогик имкониятлари, ўспиринларнинг меҳнат фаолиятига муносабати аниқланди.

РЕЗЮМЕ

В статье раскрываются основные принципы традиционного трудового воспитания каракалпаков, роль трудовых традиций и обычаев в народной педагогике, педагогические возможности каракалпакских народных традиций ремесленничества и рукоделия как средства формирования трудовых навыков подростков, было выяснено отношения подростков к трудовой деятельности.

РЕЗЮМЕ

The article reveals the basic principles of the traditional labor education of the Karakalpaks, the role of labor traditions and customs in folk pedagogy, the pedagogical capabilities of the Karakalpak folk traditions of craftsmanship and fine needlework as a means of forming the labor skills of adolescents, and the attitude of youth was clarified adolescents to work activity.

SUMMARY

XUDOJNIK QUTTÍBEK JAQÍP DÓRETIWSHILIGI

Q.E.Eralin – *pedagogika ilimleriniń doktorı, professor*

Yassawiy atındaǵı Xalıq aralıq qazaq-türk universiteti, Qazaqstan, Türkistan

J.A.Darmenov – *pedagogika ilimleriniń kandidati, docent*

Ajiniyaz atındaǵı Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutı

Tayanch so'zlar: ikki tomonlama teri, ikki tomonlama fakturasi, terining tuzilishi, terining mo'nyalari, mo'yna rangi, mo'yna turmagi, mo'yna chiziqlari, mo'yna dog'lari, terining shakli.

Ключевые слова: двусторонняя кожа, двустороннее панно, фактура кожи, волоски кожи, цвет волосков, узоры на волосах, линии на волосах, пятна на волосах, формы кожи.

Key words: double-sided skin, double-sided panel, skin texture, skin hairs, hair color, hair patterns, hair lines, hair spots, skin shapes.

Kirisiw. Súwretlew óneriniń rawajlanıwınıń bir qırı súwretlewdiń jańa texnologiyalarınıń payda bolıwı menen baylanıslı. Súwretlew ónerine bir jańa texnologiya kirip kelse, bunnan burınǵı ónerge kirip kelgen texnologiyalar dástúrge aylana beredi. Súwretlewde dástúr menen innovaciya birin-biri qaytalanıp kelip turadı. Dóretiwshilik xızmet-súwretlew nátiyesinde innovaciyalıq elementlerdiń minnetli túrde bolıwı menen tastıyqlanatuǵın ónerdegi qubılıs [3:63]. Quttibek Jaqip dóretiwshiligindegi ózine tán jańa dálilín sipatlaytuǵın ólshem súwretlewdiń terini kórkemlep bezew, házirgi kúnde xudojnik dóretpeleriniń ózgesheligi, terini kórkemlep bezew arqalı jańa texnologiyanı paydalanıp, qunlı shıǵarmalar dóretiw bolıp, ol óner shıǵarması retinde izertlengen emes. Xudojnik Jaqip Quttibektiń dóretiwshiligindegi basım ózgeshelik-barqulla belsendi izlenis penen tastıyqlanadı.

Olar innovaciyalıq dóretiwshilik texnologiyasın tabıwǵa umtıls, kórkem obraz dóretiwde material fakturasın kompoziciya utimlılıǵı menen biriktiriw, teri reńlerin qásiyetlerin kompoziciya quramı menen biriktiriw arqalı ámelge asırıladı. Xudojnik Q.Jaqip gobelen dóretiwshiligi menen Ullı dala eline tanımalı bolǵanı

menen, terini kórkemlik jaqtan bezew arqalı onı stanoklı kartına darejesine kóteriw miynetin, kópshilik házirgi kúndegi jańalıq retinde bile bermeydi. Bul jaǵday Q.Jaqip dóretiwshiligindegi terini kórkemlik jaqtan bezew, kompoziciya mümkinshilikleri menen ideyanı ashıw, koloritlik sheshim tabıw xızmetlerin kórkem shıǵarma dóretiw basqıshların izertlew pání spatında qaraw kerek ekenligin kórsetti.

Izertlew usılları. Xudojnik Quttibektiń sońǵı waqıttaǵı dóretiwshiligine tán innovaciyası- maldıń terisin óner materialı iretinde, súwretlew mümkinligi iretinde qollanıw bolıp tabıladı. Xudojniktiń jiyi qollanatuǵın materialı sıyırdıń tutas terisi. Teriniń tükleriniń ósimliligi, uzınlıǵı menen qısqaqlıq dástúrli kompoziciyanı quraytuǵın sızıqlar menen formalardıń rolın atqarıwı menen ajralıp turadı. Kompoziciyası sánlik ónerge tán bolmısı menen, sonıń menen birge simmetriyalıq qurastırıwǵa jaqınlıǵı menen bayqaladı.

Xudojnik kompoziciya pishinlerin dóretpе ideyasına say etip shólkemlestiredi. Júnniń tábiyiy reńi menen sızıqlarınıń baǵdarları menen jıńışke juwanlıǵı tábiyattaǵı formalar menen sáykes keliwin, utımlı paydalanadı. Xudojnik

dóretpesiniń jarıqqa shıǵıwındaǵı eń kóp qollanılatuǵın háreketi- kórkem bezew usılı. Dóretpelerinde zat penen qubılıslardı jıynaw, forma bólsheklerin teńew, oydı pishinler menen betlew, naǵıslardı stillaw usılları keń kólemde kórinis tabadı. Xudojnik kartinalarına tán bolǵan kishi scenalar: dala tábiyatı kórinisleri, eldiń tariyxı, insannıń ishki dúniyası. Ulı dala sheberi kórkemlik súwretlew dástúrin vizuallıq óner texnologiyası menen, zamanagóy talǵam hám talapları menen birlestiredi.

Xudojnik óz dóretpesinde terini kórkem bezew ónerin jańa usıllar menen rawajlandırıp, jańa kompoziciyalıq koloritlik sheshimler menen hárdayım tolıqtırıp baradı. Xudojnik dóretpelerindegi baslı baǵdar – dóretpe ideyasın ashıw barısında teri materialınıń tábiyiy fakturasın múmkinshiligi barınsha utımlı paydalanıw bolıp tabıladı. Xudojniktiń tema tańlawdaǵı aldına qoyǵan maqseti-babalar dástúri, ulı dala tábiyat qubılısları, adamlardıń ishki dúniyası, súwretlewdiń xabarlıq xızmetiniń ornı bolıp tabıladı. Xudojniktiń eń mańızlı poziciyası kóremenlerge óziniń dóretken kórkem shıǵarmaları arqalı, jańa xabar jetkiziw, súwretler arqalı tanıp bilewge tárbıyalıq tásir etiw. Hár bir obrazdıń maǵanasın fon menen figura arqalı kúsheytiw, ideyalıq oy salmaǵın reńler úylesimligi arqalı arttırıw.

Izertlew nátiyjeleri: Xudojnik Quttibek Jaqıptıń kompoziciyasınıń tiykarǵı hám qosımsha elementleriniń oyıw-naǵıstı elesletetuǵın pishinler jıynaǵına qurılıwı, forma menen kompoziciyanıń monumentallıq sıpatına basımlılıq beriliwi – shıǵarmanıń naǵıs penen bezew arqalı kúsheytken. Teriden islengen kórkem dóretpelerdegi formaların konstrukciyası, reńlik sheshimleri, fon menen figura qatnasların súwretlew dástúrindegi bezew elementleriniń ózine tartıwı, formaların mayda bóleksheleriniń joǵalıp, ıqshamlasıp barıwı, naǵıslar menen birigiwi – xudojniktiń kórkem súwretlew stiline itibar qaratıwınan derek beredi. Xudojnik Jaqıp Quttibektiń keyingi waqıttaǵı dóretpeleriniń derlik barlıǵı– teriden islengen dóretpeler bolıp tabıladı. Olardıń tiykarǵı kórsetkishleri – ólshem, forma jáne mazmunınıń birliǵi menen kórinedi. Xudojniktiń teri texnologiyası menen orınlangan jumsları – plastikalıq-grafikalıq súwretlewge tiykarlangan, adamzattıń ishki oyına, sezimge, emocionallıq jaǵdayǵa, avtor talǵamına baǵdarlangan úlken naǵısshılıq ólshemine deyin barıp qollanılǵan. Tábiyattaǵı kórinisler formaların kóriw arqalı qabıllanatuǵın konstrukciyası naǵıslarǵa bir qatar jaqınlıq belgileri menen súwretlengen.

Diskussiya. Xudojnik Quttibektiń terini kórkemlik jaqtan qayta bezew dóretiwshiligi haqqında bir qatar iskusstvo adamları bahalı pikirler bildirgen. Xalıq aralıq Jambıl atındaǵı sıylıqtıń lawreatı Qazaqstan kórkem akademiyası Turkstan bóliminiń húrmetli aǵzası, jurnalist Esenali Eralı «Quttibek keyingi waqıtta teri menen jumıs islewdiń texnologiyasında júdá jaqsı úyrengen. Bunı «Shayqas», «Er túriktiń mekeni», «Qansonar» hám taǵı da basqa jumslarında kóriwge boladı degen pikirdi bildirgen.

Mısalı, «Shayqas» Ullı dalanıń tósinde ertede ómir súrgen adamlardıń ata makani ham aman qalıwı ushın, ata jawları menen jan berisip, jan alısқан urısların hám sol waqıtıń qural-jaraǵın kórsetse, al «Er túriktiń mekeni» Ullı daladaǵı qaynap atırǵan tirishilikten derek beredi. Ullı Jipek jolınıń boyı menen Shıǵıstan Batisqa, Arqadan Qublaǵa qaray ersili-qarsılı aǵıp atırǵan kárwanlardıń dizbegi atababalarımızdıń tek kóshpeli ómir sürmegenin, sonıń menen birge otırıqshı bolǵanlıǵın, sawda-satıp penen de hám ónermentshilik penen de belsendi shuǵıllanǵanlıǵın ashıq súwretlegen - dep xudojniktiń xızmetleriniń haqıyqıy baǵdarların kórsetken [2:62].

Ónertanıwshı, Qazaqstan Xudojnikler awqamı basqarmasınıń xatkeri, YuNESKO janındaǵı kórkem sinshılar

birlespesiniń aǵzası Kamila Li: «...Quttibek hár dayım erisken jetiskenlikleri menen toqtamaydı. Onıń minezindegi hám dóretiwshilik jolındaǵı qásiyeti – jańalıq izlew, eksperimentlik tájiriyebe, mádeniy miyrastı izertlew, túrli materiallar, texnologiyalar, tematikalıq qatnaslardıń múmkinshiliklerin ashıw» ekenligin orınlı kórsetken, dóretiwshilik ózgesheligin sıpatlap bergin [2:40].

Quttibek tuwralı kásiplerleri máselen, Qırǵızstannıń belgili xudojnigi Qazaqbaev Joldasbek, onıń talantın ózgesheligin joqarı bahalagan [2:8].

Sonıń menen birge, Quttibek Jaqıptıń «Búrkitshi» kartinasınıń baslı ideyası xalqımızdıń salt-dástúrinin biri – babalardan miyras bolǵan ańshılıq dástúri, onıń ishindegi búrkitshi álemin kórsetiw. Kartınanıń kompoziciyalıq ortalıǵında búrkitshiniń monumentallıq kórinisi kózdi tartadı.

Kompoziciyalıq qosımsha elementler kompoziciyalıq ortalıqtı aylana jaylasqan. Xudojnik búrkitshi obrazın ashıwda qosıqshı jigit, oyınshı qız, qıran búrkıt, eliktiń ılaǵı, júyrik tulpar, aspandaǵı bulıtlar kórinisin, aq reń menen súwretlese, aspan kórinisi kók reń menen súwretlengen. Kompoziciya elementleri jazıqlıq betinen óz ornın júdá jaqsı tapqan, bólshekler bir-biri menen bir tutas orınlasqan. Artıq bólshek joq. Formalar kórinislerin súwretlewde xudojnik naǵıslaw, bezew usılların keńnen qollagan.

Q. Jaqip. «Bürkitshi». teri. kórkem bezew, boyaw. 2019.

Dóretpe súwreti qozǵalıstaǵı jaǵdayın elesletedi. Shıǵarma kompoziciyasındaǵı sızıqlardıń qozǵalıslıq baǵdarı, kórinis jaǵdayı birin-biri qaytalamaydı. Sızıqlar quramalı kórinisler sırların ashıwǵa, dóretiwshilik oydı ashıwǵa baǵdarlangan. Kartınanıń súwretlew usılların soǵıw realistlik súwretlewge qaraǵanda, sulıwlıqtı súwretlewdi maqset etip qoyǵanlıǵı kórinedi. Kók aspanda kóshken bulıtlar, Ullı dala qushaǵındaǵı emin-erkin súwretlengen boyawlar dalanıń jazǵı kelbetin kóz aldımızǵa keltiredi.

Teriden tarttırılıp islengen kartına ideyası – Qoja Axmet Yassawiy esteliginiń Ullı Jipek jolı menen baylanısın kórsetken. Eski eskertkish, qásiyetli babalar kózindey kórinedi, áyyemgi eldiń mádeniyatı Ullı dalanıń zamanagóy ómirine bir mezgil kórik berip turǵanday. Keshegi babalar kóshi qonǵan jer, atalar amanatı bolǵan jer búgingi kúnde de sol halında saqlanǵan. Kartına ortalıǵındaǵı eskertkish kórinisi kórkem bezew usılı menen maylı boyaw menen jazılǵanlıǵı súwretlewdegi bir úlken jańalıqtıń bir bólegindey kórinetuǵın kórkemlik is háreket.

Q. Jaqip. «Axmet Yasau sarayı». teri. mayli boyaw. 2015.

Kartinadan xudojnik Quttbek Jaqiptin'ning o'z shigarmalariga tan bolgan stil – qosimscha bolgan elementlerdi kompozitsiyaliq ortalik jiyegine aylana bezew sipatında teppe-teńligin saqlagan halda jaygastırılğanlıgı kórinedi. Kompozitsiyanın barlıq elementleriniń shıǵarma ideyasına baǵındırıw nızamlılıqların xudojnik nátiyjeli qollarıw arqalı kók aspan menen qarlı jerdi kórkemlik jaqtan qabil etiw dástúrinde ózgeshe kózdi tartıp, tamashagóylerge tartımlı emociyalıq tásir etedi. Terini kórkemlik jaqtan qayta bezew menen onı kompozitsiyalıq dóretiwshilikke, obrazlıq ólshemge shekem kóteriw nátiyjesi.

Bul dala ónerindegi jańa baslanıp kiyatırǵan kórkemlik is-háreket bolıp tabıladı. Terini kórkemlik jaqtan bezew menen onı stilizatsiyalıq-obrazlıq dárejesine kóteriw ózine tán innovaciya islew usılı bolıp tabıladı.

Juwmaqlaw: Kórkem óner sheberi Quttbek Jaqiptin'ning terini kórkemlik jaqtan qayta islew (bezew) texnologiyasın rawajlandırıw, dóretpe ideyası, kompozitsiya, koloriti

menen orınlaw texnologiyası boyınsha analizlew nátiyjesinde tómendegishe juwmaqla kelıwge boladı: Xudojnik hár dayım jańalıqtı izlew ústinde, jańa texnologiyani ashıw ústinde jumıs alıp baradı; terini kórkemlik jaqtan qayta bezew texnologiyasın úyrenip alıwdı jańa ásir dóretpeleri dárejesine shekem kótergen. Ullı dala ónerindegi birinshi dóretiwshi insan bolıp tabıladı. Kórkem shıǵarmalarıdaǵı jıllı reńlerde dóretpe koloriti-elimizdegi sarı arqanı sarı bellerdi elesletedi. Dóretpe kompozitsiyasında ashıq simmetriyalıq ortalıqtın kórinis tabıwı menen shıǵarma kompozitsiyanın qurılmalıq júyesiniń tiykarǵı ideyasına qatań túrde baǵınıwı, kórkem dóretpelerdegi naǵısshılıqtı kórkemlik jaqtan bezew ónerin kórsetedi. Súwretlew ónerindegi jańalıǵı menen belgilenetuǵın jańa kórkemlik texnologiyaniń oyılǵan teri, teriniń fakturası, teri túginiń reńleri – Ullı dala ónerinde kórkemlik elementi iretinde qollarılǵan. Xudojnik Q. Jaqiptin'ning sońǵı jıllardaǵı dóretiwshiligindegi innovaciya – terini kórkemlik qayta islew texnologiyasın tájiriybede qollarıw menen baylanısı. Xudojnik terini kórkemlik qayta islew arqalı ideyalıq oy aytqan, dóretiwshiliktiń óz aldına ózgesheligi bar kompozitsiya dúzgen, tábiyiy teri menen jún materialların nátiyjeli qollarıw arqalı reńlik sheshim shıǵarǵan, terini shıǵarma ideyasına saykes boyaw texnikasın tańlaǵan. Onıń teri naǵıstan birinshi jumısı – teriniń túginiń reńin, teriniń qalınlıǵın, júnniń uzınlıǵın menen túǵıslıǵın nátiyjeli paydalanıw arqalı belgili bir oy aytatıwın kompozitsiya dúzgen. Xudojnik Quttbek teriden kórkem dóretpe kompozitsiyasın islew arqalı ótken dáwirde ómirin bildiretuǵın ideyalıq oydı tamashagóylerge jetkize alǵan, onı rawajlandıra otırıp, belgili bir dáwir ómir súriwin súwretleytuǵın obraz ólshemine shekem kótergen, kásibi ólshemi keń xudojnik bolıp tabıladı. Bul is-háreketler xudojnik dóretpeleriniń joqarı dárejesin kórsetetuǵın ólshem – zamanagóy texnologiyaniń innovaciya menen milliy mádeniyat qunlılıǵı arqalı ruwxıy jańǵırıw ideyasınıń birligin kórsetedi.

Ádebiyatlar

1. Ералин К. Бейнелеу өнеріндегі Абай образы. // «Түркология» №6. 2020, 136-149-б.
2. Жакыпов Құттыбек Тыныбекұлы. Альбом, ЖШС. –Алматы: «Интерпринт», 2016. 184-б.
3. Frankin N.S. Metrolojinin temelleri. –M.: «Logolar», 2007. -S.217.
4. Титенов В. 3. Қазақстан халқының өнері. –Алматы: «Өнер». 2017. 280-б.
5. Жакыпов Қ. Көрме каталогі. –Бишкек: 2018. 30-б.

REZYUME

Maqolada rassom Quttbek Yoqipning terini badiiy yaratish bo'yicha ijodiy ishlarining bir qator jihatlari ochib berilgan. Quyidagi usullardan foydalangan holda teridan badiiy asar yaratish usullari ochilgan: kompozitsiya uchun charm to'qimasidan foydalangan holda ikki tomonlama mo'yna, mo'ynali junni qirqish. Hayotda tasvir shaklini eslatuvchi, terining yuzi tasvirlangan kompozitsiyani yaratish usullari ko'rib chiqilgan. Uzunligiga, mo'ynaning to'liqlinli yo'nalishiga, rangning xususiyatiga qarab, ular yangi kompozitsiya vositasi sifatida belgilanadi. Teri yuzidagi tabiiy majoziy shakllarning namoyon bo'lishining hayotdagi shakllari bilan o'xshashligidan oqilona foydalanib, u yaratilish g'oyasini ochib berdi. Teridan ishlangan asarni yaratish badiiy xususiyatlarini kontseptual, narratologik tahlil qilingan.

РЕЗЮМЕ

В статье раскрыт ряд аспектов творчества художника Куттыбека Жакыпа по художественной созданию кожи. Раскрыты способы создания художественного произведения из кожи с применением методов: двухстороннего меха, стригания меховой шерсти, использования фактуры кожи для композиции. Рассмотрены способы создания композиции с изображением лицевой части кожи, напоминающей форму образа в реальной жизни. В зависимости от длины, волнистого направления меха, характера окраса, определены как новые средство композиции. Рационально воспользовавшись сходством проявлений естественных образных форм на поверхности кожи с проявлениями формы в жизни, он раскрыл идею творения. Сделан концептуальный, нарратологический анализ художественных особенностей создания произведения изготовленные из кожи.

SUMMARY

The article reveals a number of aspects of the artist Kuttybek Zhakupov's work on the artistic processing of leather. The methods of creating panels made of leather with the use of methods: double-sided fur, cutting fur wool, using the texture of the skin for the composition are disclosed. The methods of creating a composition with the image of the front part of the skin, resembling the shape of the image in real life, are considered. Depending on the length, the wavy direction of the fur, the nature of the color, are defined as new means of composition. Rationally using the similarity of the manifestations of natural figurative forms on the surface of the skin with the manifestations of form in life, he revealed the idea of creation. A conceptual, narratological analysis of the artistic features of the panels made of leather is made.